

MÁTÓ ÁRON

Morális kötelesség és okostelefon

<https://doi.org/10.71157/upsz.2025.01-02.09>

BEVEZETŐ

Az etika és a moralitás (erkölcs) olyan filozófiai és társadalmi tudományágak, amelyek az emberi viselkedésre és döntésekre vonatkozó normatív elvekkel, értékekkel és szabályokkal foglalkoznak. Az etika a cselekedetek és döntések alapjait vizsgálja, beleértve azt, hogy mi tesz egy cselekedetet jóvá vagy elfogadhatatlanná, míg a morál vagy erkölcs az egyén vagy a közösség által elfogadott szabályokat, értékeket és normákat jelenti. Az etika elsősorban a filozófiai gondolkodás részeként, míg a morál és az erkölcs az egyéni és társadalmi viselkedés tanulmányozása során merül fel leginkább a szociológia, pszichológia és az antropológia területén. Az etika és a morál egyaránt foglalkozik a jó és rossz, helyes és helytelen különbségeivel, valamint az emberi cselekedetek mögötti alapelvekkel és értékekkel. Azáltal, hogy az okostelefon teljességgel át-szóvi a mindennapi életvilágunkat, teljes jelenségköre etikai kérdésként is megfogalmazható.

Bár az empirikus szakirodalom számtalan aggasztó összefüggést ismer az okostelefonnal kapcsolatban, az egyéb kritikai elemzések kevésbé hangsúlyosak. Magyarországon ilyesféle fókusszal etikai-filozófiai irányú elemzés legutóbb a mobiltelefon, illetve az internet kapcsán valósult meg (Nyíri Kristóf [2006; 2010] és Ropolyi

László [2006; 2021] jóvoltából), az okostelefonnal kapcsolatban – melyben a mobiltelefon és az internet előnyei egyesültek – az elemzés még várat magára. A külföldi szakirodalomban szintúgy dominál az okostelefon klinikai-pszichológiai megközelítése, de az utóbbi években egyre több, elsősorban elméleti és kritikai elemzés is megjelent a témával kapcsolatban (pl. Greenfield, 2017; Newport, 2019; Han, 2019; Han, 2023; Roholt, 2023).

Jelen kutatás az etikai problémák mélyebb megértése érdekében a morális kötelesség és az okostelefon lehetséges összefüggéseinek kvalitatív vizsgálatát valósítja meg tapasztalt etikatanárokkal készített interjúk segítségével.

ELMÉLETI HÁTTÉR

Morális kötelesség

A *morális kötelesség* fogalma a morálfilozófiában olyan elvet jelöl, mely szerint az egyénnek bizonyos cselekedeteket vagy viselkedést kell vagy nem szabad végrehajtania erkölcsi normák, illetve értékek alapján. A morális kötelesség fogalmát már az ókori filozófusok, például Platón és Arisztotelész is vizsgálták (pl. Platón *Államában*), és azóta is központi témaként szerepel az etikai gondolkodásban és kutatásokban (pl. Schwenkenbecher, 2019). A legutóbb

világvallás megfogalmaz morális kötelességeket az egyénnel szemben, valamint a különböző társadalmi ideológiák is explicit vagy implicit módon beszélnek a kötelességről.

A morális kötelesség számtalan megközelítése és megalapozása ismert. A deontológiai etikai hagyomány szerint (Immanuel Kant nyomán) az ember kötelessége eszeslény mivoltából következik, és a körülményektől függetlenül általános törvénykövetést ír elő az egyén számára, ez a törvény pedig a kategorikus imperatívuszban fogalmazódik meg (Kant, 1785/1991).¹

Ezzel szemben az utilitarizmus az erkölcsi döntéseket azok következményeinek alapján értékeli, és azt állítja, hogy az a cselekedet helyes, amely a legnagyobb boldogságot vagy hasznot hozza a legtöbb ember számára. Eszerint – megközelítéstől függően – az egyén vagy a közösség kötelessége a hasznosság maximalizálása.

Az erényetika és minden olyan etikai iskola, amely nem szavaz jogot az általános törvényeknek, a kötelességet a helyesnek vélt erények (illetőleg az erényes ember viselkedésének) összefüggésében, vagy az adott szituációtól függően értelmezi.

A jelenlegi etikai kutatások egyre inkább figyelmet fordítanak a kultúrák közötti különbségekre és az erkölcsi kötelesség fogalmának univerzalitására vagy relativitására. Ezenkívül az új technológiák és társadalmi változások hatásait is vizsgálják a morális

kötelesség fogalmára és gyakorlatára. Jelen kutatás a kötelességet elsősorban a technológiai eszközök, különösen az okostelefonok kontextusában vizsgálja, iskolai környezetben, elsősorban a tanár és a diák közötti értelmezési és generációs különbségekre összpontosítva, amely jóval összetettebb és bonyolultabb, mint a digitális bennszülött és bevándorló leegyszerűsítő dichotómiája (Koltay, 2016).

Az okostelefon-használat

a korábbi, hely- és időkorlátok közé szorított eszközhasználati mintázat átalakul

Okostelefonja a fejlett világban manapság szinte mindenkinek van, a *Data-reportal 2024*-es adatai szerint a föld populációjának 69,4%-a (mintegy 5,61 milliárd ember) rendelkezik ilyen eszközzel. Az adatok Magyarországon sem mutatnak másfelé: a KSH adatai szerint 2021-ben a 16 és 24 év közötti fiatalok 99%-a használ internetet, 95%-uk pedig okostelefonon teszi mindezt (KSH, 2021), 2022-ben a lakosság 97%-a használt mobiltelefont² (KSH, 2022).

Az okostelefon kritikai elemzése

A 21. század társadalmának egyik legadaptívabb modellje, a cselekvőhálózat elmélete szerint a technológiai eszközök, a felhasználók és a társadalom egyéb elemei egymással folytonos kölcsönhatásban működnek együtt ami a korábbi alkalmoszerű, hely- és időkorlátok közé szorított eszközhasználati

¹ Ismert olyan megközelítésmód, amely kantianus alapon érvel az egyén autonómiáját sértő digitális technológiákkal szembeni ellenállásra felszólító kötelesség mellett (pl. *Aylsworth és Castro*, 2021).

² Fontos kitétel, hogy a KSH nem lát különbséget a „mobiltelefon” és az „okostelefon” között, ezek közé egyenlőségjelet tesz, jóllehet a mobiltelefon esetén is feltételezi az internetelérést. 2024-ben már egyértelmű, hogy minden készülék valamilyen szinten beágyazott az internetbe, még ha dizájnjaiban a korábbi külsőt követi is.

mintázat átalakulásával jár. Ez természetesen az eszközöknek való kitettségét is jelenti, a pozitív következmények mellett pedig aggasztó társadalmi folyamatok megjelenését is katalizálja.

A közelmúlt szakirodalmában megjelennek az okoseszköz emberi kognícióra gyakorolt hatásainak kritikai elemzései, például a munkamemóriára vagy a koncentrált figyelemre gyakorolt hatások vizsgálata (Carr, 2014; Roholt, 2023).

Szintén rendkívül fontos részei a kritikai elemzéseknek az adatvédelemre, megfigyelésre vonatkozó fejezetek, amelyekben a kutatók kimutatták a hordozható eszközök által biztosított

adatmennyiség alapján létrehozott algoritmikus profilok következményeit (Zuboff, 2019.)

Az ilyen elemzések másik szárnyát képviselők az okostelefon jelensége kapcsán a technológia társadalmi egyenlőtlenségeket fenntartó strukturális hatalmi mechanizmusait és ideológiáit azonosítják, melyek a politika, a gazdaság és a kultúra területén is tetten érhetők. Kiemelik, hogy *az eszközök tervezése és használata kapcsán egyáltalán nem rendelkezünk világos célokkal* – ami etikai kérdéseket is felvet, különösen iskolai környezetben (Krutka és mtsai., 2019).

Problémás okostelefon-használat

A *problémás okostelefon-használat* (rövidítve: POH) vagy *okostelefon-függőség* az eszköz túlzott használatát jelzi, mely használatot az egyén egyáltalán nem, vagy csak alig tudja irányítani, így az abból eredő negatív

hatások befolyásolják attitűdjeit, előtérbe kerülnek a rövid távú, kezdeti örömet adó tevékenységek, hosszú távon azonban egészségtelen magatartásforma alakul ki (Kiss, 2021). Vitatott különálló viselkedéses addikcióként kezelni a POH-t, azaz a jelenség önálló vizsgálatát többen elvetik (Panova és Carbonell, 2018). A disszenzus azzal kapcsolatban áll fenn, hogy az okostelefon pusztán csak közvetítőtárgyként, közvetítő szerepben, a problémás internethasználat (PIH) vagy a problémás közösségimédia-használat megjelenítőjeként működik-e (Mok és mtsai., 2014), vagy rendelkezik-e sajátos jellegekkel. A kérdésesség abból ered, hogy az

okostelefon funkcióinak nagy része internet-hozzáféréssel elérhető, viszont figyelemre méltóak az okostelefon offline funkciói (pl. a kameráé), valamint a tárgy sajátos jellege

is. A POH, a PIH és a problémás közösségimédia-használat között erős kapcsolat tapasztalható (Mok és mtsai., 2014; Yayan és mtsai., 2018; Mitchell és Hussain, 2018). Az etikai irányú vizsgálat számára a három jelenség összefonódik, a steril különválasztás az etikai tapasztalat holisztikussága miatt nehezen elképzelhető.

Az okostelefon ötvözi az internet (Demetrovics, 2013) és a mobiltelefon előnyös tulajdonságait.³ Másrészt a közösségi média vonzó jellegét; a tartalomhoz illesztett jutalomérzést (lájkok, kommentek stb. formájában, azonnal) és magának a használatnak a folyamatjellegét (ld. pl. a végtelen hírfolyamokat; Song és mtsai., 2004). Továbbá az okostelefon paraméterei is meghatározók:

(1) a mobilitás és okosság, azaz a kis

az okoseszköz emberi kognícióra gyakorolt hatásainak kritikai elemzései

³ Pl. anonimitás, interaktivitás, virtualitás

méretből adódó könnyű elérés és az internethez való szélessávú csatlakozás könnyűsége; (2) a használat manuális jellege (Kíss, 2021), a tárgy alakja, formája vagy például a kamera használatának procedúrája. Az okostelefon *fizikai paramétereinek hozzájárulnak az eszköz pótcselekvéses használatához.*⁴

Lényeges az eszközzel eltöltött idő mennyisége, hiszen a túlzott időtartam vezet leginkább a problémás használat felé, az online töltött idő pedig előrejelezheti a függőség kialakulását (Pikó és Kíss, 2019).

A problémás okostelefon-használat átható jelenség, Sohn és munkatársai (2019) metaanalízisükben népegészségügyi problémának határozták meg a POH-t, mivel az elemzett minta 23,3%-a bizonyult problémás használonak. A POH fizikai és pszichikai ártalmakkal is együtt jár (pl. látásromlás, hátfájdalom, a társas kapcsolatok előnytelen átalakulása, a munkateljesítmény csökkenése stb.; Kíss, 2021). A felmérések alapján azoknak az embereknek, akik több időt töltöttek a telefonjukkal, kognitív képességeik rosszabbnak bizonyultak, a FOMO- és halogatáskálán magasabb értékeket, a *pszichológiai jóllét* indexen pedig alacsonyabb pontszámokat értek el (Fabio, Stracuzzi és Lo Faro, 2022). A halogatás és a problémás használat között két metaanalízis is erős kapcsolatot mutatott (Hidalgo-Fuentes, 2022, Zhou és mtsai., 2024). A POH halmozódhat egyéb függőségekkel, gyakori „partnerei” a problémás internethasználat, a problémás

közösségimédia-használat, az online játékfüggőség, a szerencsejátékfüggőség vagy a problémás online vásárlás is (Mitchell és Hussain, 2018).

Az iskola és a tanár szerepe

Az iskolák digitális eszközökhöz való viszonya bonyolult rendszer, amelyben a pedagógusok viszonyulása, az iskola szervezeti működése, a kormányzati programok fókuszja és hatékonysága, valamint a társadalmi közeg és a szereplők közötti effektív kommunikáció is meghatározó (Rikkerink és mtsai., 2016).

E rendszer előnyös működtetéséhez a tanárok innovációs hajlandósága, valamint a technológia iránti nyitottság elengedhetetlen, a kutatások szerint a tanár a legtöbbet a szakmai tőkájéből meríti az

új eszközök tanteremi alkalmazása során (Sung és Tsu-Chien, 2016; Liu és Zhang, 2024). Emellett igencsak fontos a támogató szervezeti közeg (Avidov-Ungar, 2018) és az önhatékonyság tudata is (Chun és Yunus, 2023).

A COVID-19-járvány új lendületet adott a digitalizálásnak, szorosabbá vált a digitalizáció és az iskola kapcsolódása, miközben ugyanez rávilágított a kurrens kihívásokra is. Magyar kontextusban az IKT-lehetőségekkel élő tanulási környezet kialakítása a szakirodalom szerint jórészt a pedagóguson múlik, azonban a kutatások azt tükrözik, hogy ők jellemzően sem kellő

az IKT-lehetőségekkel élő
tanulási környezet
kialakítása a szakirodalom
szerint jórészt a
pedagóguson múlik

⁴ Az okostelefonok tervezetten a tanulás skinneri működésére optimalizáltak, eszerint az embert kondicionálja az eszköz/alkalmazások működése az újra és újra megnézésre, meglátogatásra. Ezt nevezi a szakirodalom hook cycle-nek (Newport, 2019).

tudással, sem kell idővel (ld.: adminisztrációs terhek, órahelyettesítés stb.) nem rendelkeznek, a jelenlegi továbbképzések nem elég hatékonyak. A COVID-19 nyomán a digitális eszközökhöz való viszonyulás megváltozott, jóval nagyobb nyitottság tapasztalható azóta (Kovács, 2021).

A kormányzati vagy európai uniós programok közül azok váltak sikeressé, amelyek nem csupán a digitális eszközök beszerzésére, hanem a pedagógusok edukálására, illetve a megfelelő tananyagok és digitális tartalmak előállítására is nagy hangsúlyt fektettek (Czékmán és Fehér, 2017; Fehér, 2020). Kifejezetten nagy változás a digitális oktatás területén az ún. *BYOD* modell („bring your own device”), amely individualizálja és differenciálhatja a tanulási folyamatot, azonban a diák tevékenységének felügyelete is nehezebbé válik. A különböző nagy nyelvi, illetve mélytanulási modellekre (*Large Language Model, LLM*; illetve *deep learning*) támaszkodó mesterséges intelligenciák pedig ismét újabb kihívás elé állítják az iskola szereplőit.

A KUTATÁSRÓL

A módszerről

A félig strukturált interjú célja volt az okostelefonok oktatási környezetben való megjelenésének morális és etikai aspektusainak felszínre hozása, különös figyelmet szentelve a morális kötelesség fogalmának, illetve utóbbi okostelefonnal való kapcsolatának. Az interjút a demográfiai és egyéb

háttértényezőkön túl a generációs összefüggések, a morális kötelesség fogalma, az információ és idő szerepe, az okostelefon megítélése, valamint a jövőre irányuló elképzelések mint témák mentén tagoltam.

A kutatás során négy mélyinterjút készítettünk X generációs etikatanárokkal, akiknek az életkora 46 és 67 év közötti volt. A résztvevőket hólabda módszerű mintavétellel választottuk ki, az interjúk félig strukturált formában zajlottak, és átlagosan 60 percig tartottak. Az interjúkat rögzítettük, és szó szerinti leíratot készítettünk belőlük.

Az adatok kódolása során nyílt kódolást alkalmaztunk; az interjúk szövegéből témák és minták azonosítására törekedtünk. Az iteratív kódolási folyamat során a kódokat folyamatosan finomítottuk és újracsoportosítottuk, hogy pontosan tükrözzék a szövegek tartalmát. A kategóriák elemzése során kvalitatív tartalomelemzést és szoros olvasást (*close reading*) alkalmaztunk. Az interjúidézetekben kizárólag álneveket használtunk.

A kutatási kérdés

A kvalitatív vizsgálódás fő kérdése a következő volt: A tapasztalt etikatanárok szerint milyen viszony van az okostelefon és a morális kötelesség között az iskolában?

EREDMÉNYEK ÉS DISZKUSSZIÓ

Az interjú kérdéssorának tagolása természetesen jelentősen befolyásolta a kategóriák kialakulását, ennek ellenére több olyan

négy mélyinterjú
X generációs
etikatanárokkal

kategória is detektálható, amely olyan kérdések esetén is megjelent szempontként, amelyek a kérdéssor tematikai egységéhez nem tartoztak – másrészt pedig új szempontok is előkerültek. A bemutatásra kerülő témák sorrendje a következő: 1. A morális kötelesség. 2. Eszközértelmezés. 3. A tanár szerepe. 4. Generációk digitális eszközökhöz való viszonya; különbségek – hasonlóságok és 5. Környezeti tényezők.

1. A morális kötelesség fogalma, jellege és összefüggései

Kiolvasható a válaszokból, hogy a morális kötelességről a tapasztalt etikatanárok univerzális etikai értéként gondolkodnak, amely valamilyen hithez (kereszténység), állapothoz vagy társadalmi cselekvéshez kapcsolódik. Tartalma változhat, a jelenléte azonban abszolút.

A diákok iskolai kötelességével kapcsolatban két csoportba rendeződtek a válaszok: az első csoportban a diák kötelessége „pozitív”, azaz a saját egyedisége, tehetsége kibontakoztatásának imperatívusza fogalmazódik meg. Itt az egyik esetben végső soron a társadalomhoz kötődik a kötelesség (a tehetség kivirágoztatása a társadalomhoz való hozzájárulás céljából), a másik esetben „az idő értelemmel való megtöltése” további – elvont – cél. A másik csoportban a kötelesség tiltásként, „negatív” értelemben jelenik meg: ne ártson, ne szegje meg a házirendet, ne zavarja a társait – egyértelműen kollektív keretbe ültetve a kötelességet.

Médeia szerint „addig jó egy IKT-eszköz használata, amíg az esélyegyenlőséget növeli,

és nem hátráltatja.” Azaz ő az okostelefon és kötelesség viszonyát egy társadalmi-szociális viszonyrendszerben helyezi el, ahol az eszköz morális értékét a társadalomra, illetve a társadalmi mobilitásra gyakorolt hatása alapján becsüli fel. Ezzel feltételezve az erős kapcsolódást a technológiai eszközök fejlődése és a társadalom között. Ez a fajta közelítés jól összevethető azokkal a technika-filozófákkal (szubsztantivista és kritikai; *Feenberg*, 1999), amelyek a technológiai eszközök kontrollátságát és értéktartalmát szorosan a társadalomhoz kötik.

Ottó az okostelefonos kötelességet a magáncél és a közcél (iskolai célok) közötti disztinkcióban látja megragadhatónak, ezzel mintha rejtetten feltételezné, hogy az okostelefon erősen „csábítja” a használatot a „magáncélok” felé, ami már egyfajta eszközértelmezést hordoz.

Pongrác pedig úgy látja, hogy a rend és a harmónia megteremtése a diák kötelessége a használatban:

„Az okostelefonra úgy tekintek, mint bármilyen eszközre, és az ingével kapcsolatban is van kötelessége, és a mobiltelefonjával kapcsolatban is. Az jó, ha az ingjét megfelelően használja és hordja, és a mobiltelefonnal is valamiképpen ezt a rendet és a harmóniát teremtse meg az órán.”

Ez a fajta technológiaértelemzés rokon azokkal az elképzelésekkel, amelyek a technológiai eszközöket morálisan semlegesnek, ezáltal a felelősség alól kihúzhatónak vélik, és inkább az emberre, az emberi használatra helyezik az etikai hangsúlyokat (*Ropolyi*, 2005).

...hogyan az okostelefon erősen „csábítja” a használatot a „magáncélok” felé

Az okostelefon morális kötelességre gyakorolt hatásáról az interjúalanyok eltérően vélekedtek. Ottó egyrészt kiemeli a hasznos funkciókat (kapcsolattartás, gyors információelérés), amivel „az ember szabadságát, a szabad egyéni céljainak megvalósítását segíti elő”. Másrészt hangsúlyozza, hogy az okostelefon „átmeneti helyzetben” van, hosszú távú civilizációs hatásai nem ismertek, de így is detekálható néhány negatív jelenség (pl. pótcselekvésként való használata). Elérhető a szakirodalomban számtalan olyan szakcikk, amely feltárja a korrelációkat az okostelefon-használat és több negatívnak vélt jelenség között (*Amalakanti és mtsai.*, 2024), hozzátéve, hogy a tanulmányok jelentős része egyfajta leegyszerűsítő „algoritmus” mentén redukálja a digitális képernyők hatásmechanizmusait (*Sanders és mtsai.*, 2023).

Albert számára az okostelefon „morális javítási lehetőségként” tűnik elő, mert az eszköz biztosította nagyfokú átláthatóság megmutatja a felhasználók elhibázott lépéseit, sőt a média felerősíti ezeket a megjelenségeket (pl. egy kép vagy szöveg elküldésének váratlan következményeit). Az online önfeltárás jelenségét a szakirodalomban egyre többen kutadják, a nagyfokú átláthatóság egyúttal a kamaszok testképét is erősen torzíthatja (*Pikó, Kiss és Rátky*, 2022). Ugyanakkor az eszköz adta jelentős gyorsaság rákényszeríti a használót, hogy egy attól jövő ingerre azonnal reagáljon, ez pedig akadályozza az elmélyülésben és az alapos átgondolásban. Ez a gyorsaság a passzivitást is morális színezettel látja el, hiszen a reagálás elmulasztása az érdektelenség negatív

üzenetét hordozza az online térben, azaz ki nem mondott és kényszerített kötelesség az azonnali reagálás. Hasonlóan a tanár feladatköre, ekként kötelessége is kitér az okos eszköz adta gyorsaság révén: „Utána kell nézni. [...] nekem kötelességem közben lenni az internetes elérhető oldalakkal, ők azt kérik. [...] ennyire nem lehetek lemaradva.”

Médeia úgy véli, hogy a kötelességekre gyakorolt hatás a pedagógiai szemlélettől függ. Előrevetítve Médeia koncepcióját: az okostelefon morális értéke attól függ, hogy a pedagógus milyen mintát (igényességet) nyújt a diák számára, ez a

minta pedig a pedagógus szemléletén múlik: „[H]ogy én hogy kezelem, hogy állok hozzá, hogyan értelmezem, ezzel egyfajta igényességet mutatok.”

Így tehát az okostelefon és kötelesség összefüggésében a tanár (és persze a szülő) felelőssége óriási, hiszen ők mutathatják meg a helyesnek ítélt irányt, amely (az interjú gondolatmenete szerint) az esélyegyenlőséget elősegítő okostelefon-használatot jelenti. Pongrác szavaival:

„[M]inden segíti, tehát bármilyen eszközzel kapcsolatban a morális kérdések tárgyalása segíti a megértést [...], hiszen onnantól kezdve, hogy esetleg használhatnak mobiltelefont, onnantól kezdve van felelőségük is, és a felelőség megértése hozzájárul a kötelesség megértéséhez. Edzik magukat benne.”

Pongrác koncepciójában az okostelefon egyfajta kihívást állít az ember számára, ami

a média felerősíti a megjelenségeket (pl. egy kép vagy szöveg elküldésének váratlan következményeit)

a felelősségvállalást segítheti elő. Pongrác a kötelesség fogalmának meghatározásakor és alkalmazásakor (az okostelefon esetén) Kantra hivatkozva állította szembe a boldogság és a kötelesség eltérő útjait, ekként az okostelefon esetén a morálisan helyes az örömről való lemondás, ha az eszköz konfliktusba kerül a bennünk lévő erkölcsi törvénnyel. A kanti etikával való érvelés nem idegen a szakirodalomban az okostelefon kapcsán, például *Aylsworth és Castro* (2021) amellet érvel, hogy kanti értelemben kötelességünk az okostelefont megszorításokkal használnunk, hiszen az veszélyezteti az autonómiánkat, amely a morális cselekvő legalapvetőbb tulajdonsága Kant szerint.⁵

2. Eszközértelmezés (praktikus értékelés, gyorsaság, megfigyelés, adatvédelem)

Annak ellenére, hogy mennyire átható jelenség, az okostelefon mint fogalomkör értelmezése kapcsán az interjúalanyok elképzelései jelentős különbségeket mutatnak. Az okostelefon kiterjesztett elmeként való értelmezésének további oldala, hogy az okoseszköz egyfajta közvetítő tárgyként enged betekintést az egyén világ-, technológia-, iskola- vagy társadalomképebe. Az okostelefon olyan értelemben is átmenetet képvisel, hogy maga a tárgy sem könnyedén elválasztható a mobiltelefontól vagy a platformfüggetlen internettől. Ezt tükrözi, hogy az

interjúalanyok eltérő módon referáltak az okoseszközhöz: volt, aki konzisztensen okostelefonként vagy mobiltelefonként utalt rá, volt, aki szinonimákat váltogatott, sokszor előjöttek az „online”, „internet” és ehhez hasonló kifejezések is. Ez a nyelvi gesztus is utal az okostelefonnak a kultúrában még definiálatlan jellegére, amely miatt nehezen elválasztható az őt megelőző technológiai-kommunikációs jelenségektől, jóllehet lényegileg már egészen különböző – utal továbbá a jelenség holisztikus jellegére, ugyanis ezek egymástól valójában szinte elválaszthatatlan fogalmak.

Kutatásunk szerint az okoseszköz a „technológia” nagyobb kategóriájában mutatkozik, megismerése, értelmezése és értékelése is ezen a kategórián keresztül működik, azaz a technológiával való előzetes tapasztalatok meghatározóak:

„[A] változások gyorsabbak, és ezeket szerintem ők gyorsabban reagálják le. Nálunk ezek úgy jöttek, hogy a hangfalak, lemezjátszók mindig változtak, akkor is jöttek ki újak, de három év múlva jött ki egy új [...]. Mi is ugyanúgy figyeltük, de nálunk ez még ilyen lassan ment.”

Ez az iskolában való megjelenésre is igaz, mozgósításra kerülnek a különböző technológiai narratívák:

„[A] kérdések ugyanazok, amik egyébként tíz évvel ezelőtt [...]. És ők azt hiszik,

⁵ Pontosabban: az autonómia az ember szabadságából ered, ez szolgáltatja az emberi méltóságot. Nem is véletlen, hogy a figyelmünkért zajló „digitális-online küzdelemben” előtérbe kerülnek az olyan érvek, amelyek a döntési szabadság mellett törnek lándzsát. Mivel az összes nagy etikai iskola implicit feltételezi a racionális döntési képességet, ezért a nagy etikai iskolák az ilyen elv szerint működő eszközök ellen kell hogy érveljenek.

⁶ Ez olyannyira igaznak tűnik, hogy maga az *okos* és a *telefon* szavak sem írják le a legjobban azt, hogy mire is használjuk jellemzően ezt az eszközt (*Miller és mtsai., 2021*). A mobiltelefon fő funkciója még valóban a telefonálás volt, így az elnevezés is egyértelműbb, az internet pedig nem feltételezi az elérés tárgyát, holott ez az okostelefon esetén esszenciális.

hogy ettől színvonalasabb lesz, de szerintem etikai szempontból ugyanaz [...], ugyanazt csináljuk, ugyanazt a példát, ugyanazt a szöveget olvassuk föl nekik, ugyanazt a filmrészletet nézzük meg. De látom, hogy [...] komolyabban vesznek, úgy érzik, hogy valami történt [...]. Misztikusabb a hangulat. [...] Pedig igazából nem történik semmi magasabb szintű, csak technikai dolgok gyorsabban történnek.”

A *misztikusabb* jelző jól rávilágít arra az egyébként is detektálható társadalmi jelenségre, hogy a felhasználó a digitális eszközöket egyfajta dogmatikus tiszteletben tartja, és gyakori, hogy azért nem kérdőjeleződik meg az adott eszköz, funkció, mert az digitális, online. azaz a prominens társadalmi-technikai normarendszer kelléke („ezt használja mindenki”, „ezek a trendek” és hasonló kifejezésekben ez felszínre kerül) – miközben abban a pillanatban a használatára valódi racionális indok nincs, vagy csak alig van. Olyankor is ezekhez a technikákhoz nyúlunk tehát, amikor ennek érvényes indokoltsága nincs, és ez magyarázható a nem tudatosuló normarendszerrel, amely a technikai környezetünkől fakad.

A morális és praktikus értékelésben is megjelenik az okostelefon kettősége. Egyrészt kiemelődnek a funkciók adta pozitívumok, másrészt előkerülnek a hátrányos járulékok (pl. valamilyen függőség kialakulásának kockázata). A potenciális veszélyforrások széles körben előkerültek az interjúkban. A *figyelemre* gyakorolt negatív hatások például:

Ottó: „Inkább negatív hatását érzékelem. És ilyen negatív hatás például az, hogy az a fajta figyelem, koncentráció, ami egy

adott tudományterület és ehhez kapcsolódó tantárgy alapvető ismereteinek elsajátításához, megértéséhez, meg az érdeklődés felkeltéséhez kell, ezt szerintem teljesen tönkreteszi vagy csökevényesíti a mobiltelefonhasználat, [...] sokkal személyre szabotabb, ingergazdagabb, erősebb impulzusok érik a gyerekeket a mobiltelefonjukon keresztül, mint amit én tanárként tudok nekik nyújtani.”

Voltak adatvédelmi és megfigyeléssel kapcsolatos etikai aggályok:

Albert: „Szerintem arra tanítanak meg, hogy az információ meg minden adat fontos. Nem küldözgetjük össze-vissza, mert olyan következménye lehet, amire nem számítunk. Nemcsak a jogi következményekre gondolok, hanem arra is, hogy olyan látja, akit nem akartam, olyat lát, amit azt hittem, hogy nem is veszi észre, hogy rajta van. Kicsit így a kötelesség: kiadok valamit és menjen. [...] A kiadott információt meg kellene nézni.”

Az okostelefon általi ilyen könnyed megfigyelt és megfigyelői pozíció (a gyors és kényelmes képalkotó funkciók, valamint a képek gyors megosztása révén) a személyi adatokkal való morális konfliktust eredményezi, folyamatosan fenntartva a megfigyelői-megfigyelt feszültséget, hiszen potenciálisan mindenki egyszerre megfigyelő és megfigyelt (*Timan és Albrechtstund, 2018*).

Előkerült az aránytalanság a jutalmazás és az erőfeszítés között:

Pongrác: „Ennyire olcsón kínál nagyon nagy élményt. Nagyon kevés energiabefek-

tetéssel gazdag élményhez jut a gyerek. Meg a felnőtt.”

Ottó: „[Ő]k inkább csak ezt látják, hogy a mai generációnak nagyon könnyen, nagyon gyorsan lehet érvényesülni, és nincs szükség egy ilyen nehézkes, részletekbe menő, túl nagy áldozatokat igénylő tevékenységre.”

Szó esett a helyes minta nélkül megjelenő helytelen használat veszélyeiről:

Médeia: „Önmagában a használat nem. Tehát ugyanúgy lehet pornófilmet nézni, meg ugyanúgy lehet egy szóbeli érettségire készülni. Nem a használattól függ, hanem hogy ez a fajta igényesség kialakuljon.”

Az interjú kérdései valamennyire jobban előtérbe helyezték az okostelefon etikai kockázatait, ennek ellenére feltűnő, hogy a potenciális veszélyek tárgyalása során több konkrét jelenség került elő, és ezekről is kiterjedtebben beszéltek az interjúalanyok a pozitívumokhoz képest.

Az interjúszövegekben előkerültek olyan koncepciók, amelyek „vezérfonalként” irányították az okostelefon morális értelmezését. Ez egyszerre jelentette az okostelefon interpretációját (mi ez, honnan ered), illetve az értékelését is (pl.: milyen hatásai vannak a diákokra), azaz a „morális tájékozódás” szempontjából is lényeges jelenségről van szó. Természetesen a koncepciók a technológia- és iskolaképből, illetve a társadalmi vagy generációs változások értelmezéséből erednek.

Ottó az okostelefon jelenségét a társadalom individualizációs folyamatába ágyazza bele, amelyet ellentmondásos változásnak ír le: egyrészt a kötelesség személyessé,

sajáttá válását eredményezi: nagyobb hangsúlyt kapnak a belső mozgatók. Másrésztől viszont a valóságbuborékok elszigetelő határait látja, amely hatásokat a különböző üzleti vagy politikai érdekcsoportok (tech cégek vezetői, politikai vezetők) manipulációra használhatnak:

„[T]eljesen individuális az a folyamat, ahogy az online térből származó információk segítségével alakítják ki a saját erkölcsi normáikat az emberek, de hogy pont az innen származó információk már annyira jól manipulálhatók, annyira észrevétlenül lehet az emberek gondolkodását befolyásolni, hogy lehet hogy egy ilyen összetettebb, vagy akár ördögibb jelenséggel is szemben állunk, hogy egyénszinten azt hisszük, hogy mi magunk választjuk meg a rengeteg információ, meg szabad választási lehetőség alapján a saját értékeinket [...], de lehet, hogy ez csak egy ilyen valóságbuborékon belül igaz, és hogy milyen tartalmak jutnak be abba a valóságbuborékba, az nálunk jóval nagyobb meg a saját céljaira az egyéneket kihasználó politikai meg üzleti szempontú manipulációk alapján juttatják el az embernek az információkat, és akkor lehet, hogy ez tulajdonképpen csak látszat.”

Albert esetében a felgyorsuló technikai-társadalmi viszonyok tárgya az okostelefon, amely alapvetően morálisan pozitív lehetőség, hiszen a döntési lehetőségek kibővülése arra kényszeríti a felhasználót, hogy nézze át opcióit, illetve az információkkal kapcsolatban naprakész legyen, hiszen az másoknak is „karnyújtásnyira” van, ez pedig a kötelességtudatot erősíti Albert szerint.

„[S]zerintem egy előnye ennek a dolognak, persze hátrány is, hogy zúdul az információ, de az jó, hogy ennyi információ van: rájön arra, hogy válogatni kell. [...] Növeli ezt a fajta felelősséget, hogy nem lehet gyorsan dönteni. Sok a variáció, és át kell nézni.”

Médeia szerint az okostelefon morális megítélése a pedagógus igényességén múlik, azaz a használati mintájától függ, amely akkor igazán követendő etikailag, ha a társadalmi esélyegyenlőséget támogatja, azaz kötelességem a „gyengébb” segítségére használni az okoseszközt az oktatásban:

„Ha valakinek nincs okostelefonja, és mindenképp applikációs feladatot akarok csinálni [...], ez nagyon megbontja [...] azt a közösséget, a csoportdinamikát hihetetlenül [...]. És ez már bántalmazás. [...] [A]hol jól használják, ott ilyen tök jó dolog. Ahol meg rosszul használják, az meg ilyen lemaradás, hogy hihetetlenül nyílik a társadalmi olló.”

Pongrác az okoseszközt nem látja különleges státuszúnak, szerinte „nincs királyi út az információszerzésben”, azaz a morális viszonyulásunkat sem változtatja meg jelentősebben, mint valamely korábbi digitális eszköz.

„[Aki azt gondolja], hogy az okostelefonok rontják meg a kötelességtudatot, az azt feltételezi, hogy ez valamilyen egyváltozós folyamat. Holott éppen arról van szó esetleg, hogy az a digitális eszköz túlságosan úrrá lesz valakin, akkor ott eleve gond lehet a kötelességtudattal [...]. És éppen ezért önmagában a digitális eszközt hibáztatni,

az lehet, hogy tévútnak tűnik. [...] [A]z okostelefon nem üldözendő ellenség, hanem az élet egyik jelensége.”

3. A tanár szerepe (példamutatás, a tanulási lehetőség próbája, az esélyegyenlőségben betöltött szerep)

Az okostelefon használata során is rendkívül fontosak az olyan tapasztalatok, amelyek reflektált viszonyulást mutatnak a tapasztaló és az eszköz között. A viszonyulás egy ennyire gyorsan változó technikai eszköz esetén azoknak kedvez, akik beleszületnek ebbe a világba, de ez nem jelenti részükről a reflektált kapcsolódás kialakulását. Különösen nehéz szerep jut ebben a problémakörben a tanárnak, hiszen egyik oldalról fel kellene vennie a versenyt a technológia haladásával, másik oldalról pedig saját viszonyulásával kellene példát mutatnia a diákjainak. Még inkább helytálló ez, ha a diák az iskolában találkozik először ezzel az eszközzel, vagy alig kap támpontokat a helyesnek ítélt használathoz otthon:

Médeia: „A gyerek akkor lesz igényes az IKT-eszközhasználatára, ha én megmutatom, hogy erre is lehet használni, és hogy azért ez nagyon eltérő más szociális környezetben.”

És mivel az okostelefon kulcspozícióban van az információelérés egyéni lehetőségeit biztosítandó, a nem megfelelő használat, a lehetőségek parlagon hagyása az irányadó mintaadás híján esélyegyenlőségi, ezáltal társadalmi kérdéssé is válik:

„Ahol meg rosszul használják, az meg ilyen lemaradás, hogy hihetetlenül nyílik a

társadalmi olló. A lemorzsolódó gyerekek óriási hátrányt szenvednek minőségi oktatásban [...]. Az információs társadalomtól való elszakadás az iskolázatlan rétegeknél vagy a kimondottan mélyszegénységben élőknél brutálisan egy ok arra, hogy még inkább lemorzsolódjanak. Ezt kellene megfordítani, egy osztályközösségen belül egy tanár jól tudja kezelni, ha akarja. [...] Az iskola[i] használaton megy el nagyon ez szerintem. Ott van felelősségünk. Totál lehetne a szociális esélyegyenlőségnek a megalapozója, hogy ugyanazt az IKT-eszközt, ugyanazokkal az igényességgel, ugyanazokkal a mintákkal használjuk.”

Médeia szerint tehát az iskola feladata a társadalmi esélyegyenlőség megteremtése, ehhez segédeszköznek kell lennie az okostelefonnak, de a tanár feladata nem az okostelefon tiltása, hanem a gyermek nevelése:

„Én inkább az önismeret felé vinném el ezt a dolgot [...], egy szociális-társadalmi felelősségvállalás felé a másokra való figyelésre, etikai kérdéseknél azoknak a részét érinteném, ami foglalkoztatja őket. Ha középiskolások, akkor a szexedukáció részeként tenni, ha általános iskolák, akkor az iskolai bántalmazásra fókuszálva, akár osztályfőnökként, akár más szempontból, de mindenképp önismeretfókusszal. És nem tiltva, nem ezzel az intencióval, hanem sokkal inkább az eszközre való ránézés [által] [...], hogy nekem milyen a viszonyom ezzel, hogy ők jöjjenek rá dolgokra – ne mi tiltsuk.”

Pongrác koncepciója úgy láttatja a technológiai eszközöket, ekként az okostelefont, mint amely egyfajta tanulási folyamat és lehetőség egyben, legyen szó az információs

zajban való kiigazodásról vagy éppen az időkezelésről.

„[Az okostelefonba való belefeledkezés] nem közvetlenül morálisan romboló, hanem egyáltalán az időérzékletet romboló, márpedig az idő az fájoan véges, és akkor, hogyha sok idő elmegy, akkor egy rakat másra nem jut. Így viszont közvetve, mint minden függőség, az éppen kivonja a gyerekeket a morális térből.”

Nem is pusztán az okoseszköz helyes fogásairól van szó, hanem mélyebben a kötelességekhez való viszonyról is:

„Ott tud ragadni egy alkalmazásban, hogy el kellene készítenie valamit határidőre, de sokkal izgalmasabb éppen, amit a telefonján művel. És ez mindig ugye a kötelességtudat próbája. [...] Én nagyon idealista vagyok, és szeretném azt gondolni, hogy a digitális eszközökkel nemcsak szabadságot meg élményeket és elképesztő adiktív szabadidőtöltést nyerünk, hanem az evvel járó felelősséget is. Tehát ez is egy szép lelki-érési folyamat, hogy az ember evvel megtanul együtt élni, vagy megéri esetleg a saját gyengeségét, és azokkal a gyengeségekkel tud kezdeni valamit a későbbiekben.”

Albert a példamutatást mindkét szempontból kiemelte:

„Példákat kellene mutatni, hogy mik sülnek el nagyon rosszul, kellemetlenül, kínosan, sőt akár valami következmény vagy retorzió is lehet. Ilyeneket be kéne mutatni. [...] ahol látszik, hogy egy poénra miért bántódott meg, hogy ezeket átgondolják.”

Továbbá prevencióról beszél, amely a megélt tanári tapasztalatok más tanárokhoz, akár tanárjelöltekhez való eljuttatásán, közös megosztásán alapszik:

„[O]lyan dolgok jók ehhez, hogy amikor etikatanárok összejönnek és egymásnak mondanak történeteket ezek kapcsán. Ezek életszerűek [...], azokról elhiszem, mert tudom, hogy az életben van.”

Ottó szerint a példamutatás azzal jár, hogy el kell választani a magán- és az iskolai használatot, a diákok és a tanárok számára is.

4. Generációk digitális eszközökhöz való viszonya, különbségek és hasonlóságok

Az interjú során külön kérdések foglalkoztak a generációs különbségekkel, hiszen a szakirodalom szerint a digitális eszközökhöz való kapcsolat terén nagy eltérések mutatkoznak.⁷ Rendkívül erőteljesen jelen lévő konfliktusforrás ez az iskolában, ahol a különböző normarendszerek mellett a generációs különbségekből adódó kulturális-társadalmi minták, habitusok is ütköz(het)nek.

Médeia szerint az eszközökhöz való hozzáállást az határozza meg, hogy

„[L]étezett-e – abban a korszakban, amikor intézményes iskolarendszerben tanultunk – az internet, vagy nem. Ez szerintem az első kérdés, és ez meghatározza a jelenlegi internethasználat kultúráját minden generációnak.”

Az eltérő szocializáció eltérő eszközviszonyulást alakít ki, így ezzel magyarázhatóak a generációs különbségek:

„A nálam idősebbek nem nyúlnak [hozzá] ilyen természetességgel akár mint információszerzés [eszköze]. A Z generációnak abszolút biztonságos információszerzés, meg információrendezés [...]. A mi generációnknak nem ennyire, a fölöttem lévőknél aztán végképp nem.”

Pongrác a generációk technikához való hozzáállásában a következő különbségeket és hasonlóságokat látja:

„A legnagyobb különbség, hogy az újak belenőnek ebbe a digitális világba, és az, hogy belenőnek, az természetes kísérletezést is jelent, [ezzel szemben] annyira nem jellemző például az én generációmban: van több olyan ismerősöm, aki nem mer próbálkozni, mert hátha elrontja. Ez a kísérletezve való tanulás annyira természetes a gyerekeknek, nincs szükség használati utasításokra”

„Hasonlónak érzem azt, ahogy élvezik az eszközök nyújtotta szabadságot, és egyre inkább hasonlónak érzem azt is, hogy szenvednek az eszközök nyújtotta korlátoktól, hogy néha nem működik, nem jutnak hozzá vagy otthon felejtik, akkor az ezzel járó szorongás[t] vagy sérülékenység[et] megszenvedni mind a két nemzedék.”

Jóllehet Pongrác specifikusan az okostelefon kapcsán nem lát hasonlóságokat vagy különbségeket.

⁷ A Z generáció tagjai otthonosabban mozognak az internet viszonyai között, és jobban motiváltak az újabb technológiák használatában (Charness és Bosman, 1992).

Ottó szerint a mostani generáció számára az okostelefon valóságuk szerves része, míg az idősebbek számára csupán munkaeszköz. Fontos hasonlóság, hogy az információ elérésére, a munkavégzésre mindkét generáció alapvetőnek tekinti.

„De olyan szempontból, hogy milyen márkájú mobiltelefonom van, ez a FOMO érzés [...] nem érdekel, [a] digitális detox nem okoz nekem problémát, de mondjuk használni sokat használom a telefont, csak annyira nem kötődöm hozzá. Míg a mostani generáció sokkal inkább.”

Ezenfelül Ottó a tudáshoz való hozzáállást is kiemelte:

[Az okostelefonon elért személyre szabott információkhoz] „képest az iskolában közvetített szellemi értékek [...] számukra nem relevánsak, hanem idejétmúlt dolgok.”

Albert a technológia gyorsaságában, illetve az erre való reakcióban látja a különbségeket-hasonlóságokat:

„Szerintem a vonzódás, az megvan minden korosztályban, csak ők gyorsabbak, tehát maga a kezelés meg minden, a változások gyorsabbak, és ezeket szerintem ők gyorsabban reagálják le.”

Fontos különbség, ami Ottónál is előjött, hogy a fiatalabbak jobban kötődnek az eszközökhöz:

„[Ha] valamit jobban tud, az nekik fontos. [...] A fiatalok meg keresgélnek [...], pötyörögnek a telefonon, és keresik, hogy mit tud a telefon. Mi meg csak ilyen

passzívan, amit hallunk, azt használjuk, de egyébként nem feltételezzük, hogy azt is tudja.

5. Környezeti tényezők (etikaoktatás és társadalmi lépték)

Az okoseszköz lényegileg hálózati, ami miatt a felhasználó folyamatosan jelen van az online valóságban („always on”), miközben folyamatosan kapcsolódik is másokhoz („always connected”), ezt az emberi léthelyzetet nevezik a kutatók „smartphone cyborg”-nak (Hall, 2020), és ez egy sajátos „algoritmikus” kulturális közeget is teremt (Gabriels, 2016). Azaz az okostelefon kontextuális jelenség, megértése a kontextusok számbavételével lehetséges. Ebből következik, hogy amikor tapasztaljuk az etikai kihívásait, azok összefüggésben vannak más társadalmi, kulturális vagy politikai kérdéssel. Így például az okostelefon összefüggésben van a társadalmi egyenlőtlenségek etikai kérdésével is, de nem pusztán materiális értelemben (ti. hogy ki fér hozzá, és ki nem), hanem a diskurzus lehetőségének szintjén is. Ugyanis sokszor a problémafelvetés absztraktuma lehet társadalmilag kizáró jellegű, amennyiben olyan keretozást alkotunk, amely csak egy adott társadalmi réteg számára értelmezhető. Médeia kiemeli, hogy bizonyos rétegeknél a diskurzusba való becsatlakozás, a keretozás értelmezése egyáltalán nem evidens:

„[E]z a társadalomnak egy olyan rétege (felső-középosztály, középosztály), ahol van értelme ezekről a kérdésekről beszélni. [...] a szegregált iskolában tanító tanár nem fogja érteni ezeket a kérdéseket, nem érti, hogy miről van szó, elveszik a telefont, és kész, jobb esetben [...], de milyen morális

kötelezettsége van annak, aki nem evett aznap? [...] milyen mobiltelefonhoz kapcsolódó morális kötelességről van szó, ahol nem tudnak írni-olvasni sem a szülők, sem a gyerekek?”

Azzal, hogy az okostelefon erőforrását nem tudják felhasználni, csak növekszik a társadalmi lemorzsolódása a társadalom „alsóbb rétegeinek”, ezt nevezi Médeia információs szegénységnek.

„[A] szülő bele sem kerül a szülőcsoportba, nincs e-mail címe, azt sem tudja, mi az [...], ez láthatatlan dolog, de tömeges, és szerintem növekvő számban létezik az információs szegénység mindenféle szintje Magyarországon.”

Az iskola feladata, kötelessége – keresztény alapokon nyugszik:

„[M]indig a legkisebbhez alkalmazkodunk, ez abszolút a keresztény szemlélet valahol. [...] Először is [az okostelefont] biztosítani kell mindenkinek. És én azt gondolom, hogy vannak olyan társadalmi rétegek, ahol a szülők edukációjával kell kezdeni.”

Ottó az algoritmikus kultúra morálra és etikai párbeszédre gyakorolt hatásait emelte ki:

„[A]zt tapasztalom, hogy azok az erkölcsi gátak vagy erkölcsi normák, amik a valóságos emberi kapcsolatokban érvényesülnek, azok sokkal lazábban kötik őket az online világban. Akár a kommenteléssel kapcsolatban, akár az ellenszenv, a szeretet kinyilvánításával kapcsolatban sokkal könnyebb, sokkal súlytalanabb egy ilyen

megnyilvánulás az online térben [...]. [A]z internetes tér egy olyan [...] információs valóságot teremt, amiben az összeesküvés-elméletek, a fekete-fehér valóságmagyarázatok, az egyszerűen, röviden, tömören megérthető információk, szöveges-képes információkhoz szoknak hozzá a gyerekek [...], és ez szerintem rossz hatással van a felelősségvállalásra, merthogy a felelősségvállalás egy összetettebb gondolkodást igénylő dolognak tűnik nekem, és ha ahhoz szoknak hozzá, hogy az online térben egyszerűen fogyasztható információmorszák jönnek velük szembe, akkor valahogy így leszoknak arról, hogy komplexitásában lássák a világot.”

Környezeti tényezőnek vettük az etikaoktatás témáját is, amely spontán módon került elő az interjúk során. Az etikaoktatás szerepe és helyzete társadalmi kérdés is, főként az olyan kérdésekben, mint az okostelefon és a kötelességek kapcsolata.

Pongrác: „milyen izgalmas etikaóra-téma lehet, hogy hogyan használjuk a telefonjainkat és mik lehetnek a veszélyei, vagy hogyan kapcsolódhat a kötelesség fogalmához. Persze veszélyes kérdés, mert úgy tűnik, hogy az etika nem áll túlságosan nyeresre a nemzeti alaptantervben, de drukkolok.”

Médeia az etikaoktatásban is a társadalmi csoportok közötti feszültséget jelölte fókuszban, főként a problémaleírás implicit tételezett kiindulópontját mutatta meg:

„[Az okostelefon etikai kérdéseiről] az elitgimnáziumban kimondottan a szaktananyagban való használat irányába kell

menni. Majdhogynem üres halmaz a filozófia és az etikatanároknak az ilyen jellegű dolga, a hittan ugye az inkább átterelődik, ez azért is nehéz. És azt is tudjuk, hogy a legtöbb helyen tanárhiány van.”

A helyzetet hasonlóan borúsán látja Ottó, ő viszont kitaróan érvel az etikaoktatás fontossága mellett:

„A filozófiának meg az etikának is [...] nagyon fontos feladatának látom a 21. században, ebben a nagyon gyorsan változó kulturális környezetben, hogy egyfajta reflektív jelleggel próbálja rávezetni az embereket arra, hogy tők fontos a személyes gondolkodás, hogy beszélgetések során átgondoljunk, megvitasunk több szempontból eseményeket, és hogy magával a mobiltelefonhasználatnál, meg az online valóság meg az offline valóság egymáshoz való viszonyában vagy helyén kezelése szempontjából szerintem fontos az etika meg a filozófia. [...] Az online térben teljesen más, ott történnek a komment szekciókban ezek a viták vagy etikai szempontú gondolatok cseréje [...], de pont ebben lenne az etikaórának az értelme és az értéke, hogy egy picit visszarángassuk a gyerekeket az online világból, és tapasztalják meg, hogy ha [...] sok szempontból nehezebb is így órai keretek között etikai kérdésekről gondolkodni, de ennek van értelme [...], jó tapasztalatokat lehet szerezni. Olyan tapasztalatokat, amelyeket jó esetben az egymáshoz való kapcsolataikban tudnak kamatoztatni [...]. [Ez] egyfajta tápanyagot ad ahhoz, hogy tényleg ne

maga az eszköz társadalmilag szinte érintetlen morálisan

csak az online térben viszonyuljanak egymáshoz.”

KONKLÚZIÓ

Az interjúkból kiolvasható, hogy a *technológiáról alkotott átfogó kép* vélhetően meghatározza az okostelefon szerepét és morális értékét az oktatásban. Meggondolandó feltételezés, hogy az okostelefon az idősebbek esetén – mivel alig különül el korunk további digitális lehetőségeitől – nem jelenik meg „morálisan kitüntetett” pozícióban. Az okostelefon magában, dacára annak, hogy már 2007 óta⁸ köztünk van, az utóbbi évtizedben pedig robbanásszerűen elárasztotta a lakosságot, mégsem rendelkezik egy átfogó (vagy több átfogó) narratívával. Ezzel magyarázható az, hogy az interjúalanyok különböző koncepcióba integráltan – de ott nem mint különálló probléma – jelent meg az okoseszköz. Ha a kötelességek oldaláról próbálnánk megérteni a kapcsolatot, akkor azt láthatjuk, hogy az univerzális kötelesség-elképzelések implikálhatnak szintén univerzális értékű magyarázóelveket az okostelefon morális szerepét illetően, de aligha érthető meg a kettő kapcsolata a kontextuális tényezők nélkül.

Maga az eszköz társadalmilag szinte érintetlen morálisan, az tapasztalható, hogy bizonyos témák, problémák esetén – mint az erőszakos videójátékok, a pornográfia vagy a cyberbullying – esetleg a gyártási folyamat fenntarthatóságával kapcsolatban képezi etikai diskurzusok alapját. Az utóbbi években egyre több pedagógiai, szociológiai és

⁸ Az első Iphone megjelenéséhez kötjük az okostelefon megjelenését.

pszichológiai szakcikk, illetve társadalomkritikus kötet jelent meg a témában, melyek feltárták az okostelefon – egyébként a mindennapokban is tapasztalt – árnyoldalait és potenciális veszélyeit, azonban ezek a diskurzusok nem váltak etikaivá. Ez alól kivételt képez a különböző országok kormányzatának rendelkezéseiről, illetve a hazai, okostelefont tiltó kormányrendelet⁹ kapcsán kialakuló társadalmi diskurzus, melyben a pszichológiai, pedagógiai és szociológiai hatásokon túl etikai-morális érvekkel is találkozni (pl. a tiltás, szabadság és a nevelés kérdése). Az etikai diskurzus kihullása olyan veszteség, amelyet pótolni volna érdemes – ekkor ugyanis újabb szempontokat nyernénk a kapcsolódásban, hiszen nem csak a félelem, a kockázat vagy az

anyagi haszon elveit vennénk figyelembe (amelyeket illetően a tudományok igyekeznek utat mutatni), hanem olyan etikai, filozófiai értékeket is, amelyek *józanabbá tehetik a technológiához fűződő viszonyunkat*.

A morális kötelesség az okoseszköz etikájának csupán részét képezi, és természetesen nem elválasztható az olyan további etikai értékektől, mint a szabad akarat vagy az autonómia. Nem beszélve arról, hogy kutatásunkban pusztán a tanári perspektívába engedtünk betekintést. De talán még ez az igencsak leszűkített kutatási terület is láttatni képes egészen tág terepeken releváns konceptuális tényezőket, ezért érdemes lenne a jövőben még finomabb felbontásban feltárni az okoseszköz etikáját.

A TANULMÁNY A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM ÚNKP-23-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

IRODALOM

- Amalakanti, S., Mulpuri, R. P., Avula, V. C. R., Reddy, A. és Jillela, J. P. (2024): Impact of smartphone use on cognitive functions: A PRISMA-guided systematic review. *Medicine India*. **3**. 1. sz. 2–7. DOI: https://doi.org/10.25259/MEDINDIA_33_2023
- Avidov-Ungar, O. (2018): Empowerment Among Teachers in Leadership Positions Involving ICT Implementation in Schools. *Leadership and Policy in Schools*. **17**. 1. sz., 138–163. DOI: <https://doi.org/10.1080/15700763.2016.1270331>
- Aylsworth, T. és Castro, C. (2021): Is there a Duty to Be a Digital Minimalist? *Journal of Applied Philosophy*. **38**. 4. sz., 662–673.
- Billieux, J., Philippot, P., Schmid, C., Maurage, P., De Mol, J. és Van der Linden, M. (2015): Is Dysfunctional Use of the Mobile Phone a Behavioural Addiction? Confronting Symptom-Based Versus Process-Based Approaches. *Clinical Psychology & Psychotherapy*. **22**. 5. sz., 460–468. DOI: <https://doi.org/10.1002/cpp.1910>
- Carr, N. (2014): *Hogyan változtatja meg agyunkat az internet? – A sekélyesek kora*. HVG könyvek, Budapest.
- Charness, N. és Bosman, E. A. (1992): Human factors and age. In: Craikm F. I. M. és Salthouse, T. A. (szerk.): *The handbook of aging and cognition*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale (NJ). 495–551.

⁹ 245/2024. (VIII. 8.) Korm. rendelet: A nevelési-oktatási intézményekben a tiltott és a használatában korlátozott tárgyak köréről. Forrás:

<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/e27ac09e3bd68cb0393ddd8e5b3271256b67d235/megtekintes>

- Chun, T. W. és Yunus, M. M. (2023): Exploring teachers' technology acceptance during COVID-19 pandemic: A systematic review (2020–2022). *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*. Letöltés: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:257789941> (2024. 08. 29.).
- Czékán B. és Fehér P. (2017): A számítógéppel támogatott tanítás és tanulás története a közoktatásban Magyarországon (1983–2016). *Képzés és gyakorlat*. **15**. 45–66. DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2017.1-2.3>
- Datareportal (2024): Digital 2024: Global Overview Report. Letöltés: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report> (2024. 08. 29.).
- Demetrovics Zs. (2013): Viselkedési addikciók: spektrumszemléletű kutatások (akadémiai doktori értekezés). 30–31. Letöltés: http://real-d.mtak.hu/656/7/dc_372_12_doktori_mu.pdf (2024. 04. 16.).
- Fabio, R. A., Stracuzzi, A. és Lo Faro, R. (2022): Problematic Smartphone Use Leads to Behavioral and Cognitive Self-Control Deficits [Abstract]. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. **19**. 12. sz. (7445). DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph19127445>
- Feenberg, A. (1999): *Questioning Technology*. Routledge, London.
- Fehér P. (2020): „Húsz év múlva” – A digitális oktatás helyzete, eszközei, trendjei világszerte. *Gyermeknevelés*. **8**. 350–372. DOI: <https://doi.org/10.31074/gyntf.2020.2.350.372>
- Gabriels, K. (2016): 'I keep a close watch on this child of mine': A moral critique of other-tracking apps. *Ethics and Information Technology*, **18**. 3. sz., 175–184.
- Greenfield, A. (2017): *Radical Technologies: The Design of Everyday Life*. Verso.
- Hall, J. M. (2020): iZombie Cyborg Dancers: Choreographing Smartphone Abusers. *Philosophy in the Contemporary World*, **26**. 1. sz., 105–126.
- Han, B.-C. (2019): *A kiegészítő társadalma*. Typotex, Budapest.
- Han, B.-C. (2023): *A ritus eltűnése*. Typotex, Budapest.
- Hidalgo-Fuentes, S. (2022): Problematic smartphone use and procrastination in the academic setting: A meta-analysis. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. **20**. 2. sz., 449–468.
- Ihde, D. (1979): Heidegger's Philosophy of Technology. In: Cohen, R. S. és Wartofsky, M. W. (szerk.): *Technics and Praxis* (Vol. 24). Springer Netherlands. 103–129. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-009-9900-8_9
- Kiss H. (2021): *A problémás internet-, okostelefon- és közösségi médiahasználat jellegzetességei, protektív és rizikótényezői a fiatalok körében*. PhD-értekezés. Letöltés: <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10810/> (2024. 04. 16.).
- Koltay T. (2016): Médiaműveltség, digitális bennszülöttek: A mítoszok vége? *Iskolakultúra*. **26**. 1. sz., 102–109.
- Kovács E. (2021): Digitális munkarend vagy digitális oktatás? A karantén közoktatási tanulságai. *Információs Társadalom*. **21**. DOI: <https://doi.org/10.22503/infars.XXI.2021.3.2>
- Központi Statisztikai Hivatal (2021): Digitális társadalom. Letöltés: <https://ksh.hu/s/helyzetkep-2021/#/kiadvany/digitalis-tarsadalom/internetelereshez-hasznalt-eszkozok> (2024. 08. 29.).
- Központi Statisztikai Hivatal (2022): Digitális társadalom. Letöltés: <https://www.ksh.hu/s/helyzetkep-2022/#/kiadvany/digitalis-tarsadalom> (2024. 08. 29.).
- Krutka, D. G., Heath, M. K. és Willet, K. B. S. (2019): Foregrounding Technoethics: Toward Critical Perspectives in Technology and Teacher Education. *Journal of Technology and Teacher Education*. **27**. 4. sz., 555–574.
- Liu, X. és Zhang, L. (2024): Exploring the relationship between teachers' professional capital and technology-enhanced teaching innovation: The mediating role of constructivist belief. *Teaching and Teacher Education*. **139**. (104434). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2023.104434>
- Miller, D., Rabho, L. A., Awondo, P., De Vries, M., Duque, M., Garvey, P., Haapio-Kirk, L., Hawkins, C., Otaegui, A., Walton, S. és Wang, X. (2021): *The Global Smartphone: Beyond a youth technology*. UCL Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1b0fvt1>
- Mitchell, L. és Hussain, Z. (2018): Predictors of Problematic Smartphone Use: An Examination of the Integrative Pathways Model and the Role of Age, Gender, Impulsiveness, Excessive Reassurance Seeking, Extraversion, and Depression. *Behavioral sciences*. **8**. 8. sz. DOI: <https://doi.org/10.3390%2Fbs8080074>

- Mok, J.-Y., Choi, S.-W., Kim, D.-J., Choi, J.-S., Lee, J., Ahn, H., Choi, E.-J. és Song, W.-Y. (2014): Latent class analysis on internet and smartphone addiction in college students [Abstract]. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*. **10**. 817–828. DOI: <https://doi.org/10.2147%2FNDT.S59293>
- Newport, C. (2019): *Digital Minimalism: Choosing a Focused Life in a Noisy World* (Hardcover). Portfolio.
- Nyíri K. (2006): Mobilárs a szélessáv sodrában [Mobile companion in the flow of broadband]. Paper presented at SHAPES OF THINGS TO COME – Die Zukunft der Informationsgesellschaft, Berlin, Germany, February 15–17.
- Nyíri K. (szerk.). (2010): *Mobilvilág a kapcsolat és közösség új élményei*. Magyar Telekom Nyrt.
- Panova, T. és Carbonell, X. (2018): Is smartphone addiction really an addiction? [Abstract]. *Journal of behavioral addictions*. **7**. 2. sz., 252–259. DOI: <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.49>
- Pikó B., Kiss H. és Rátky D. (2022): A depressziós tünetek háttértényezőinek vizsgálata egyetemista lányok körében: Az online önfeltárás és a közösségimédia-függőség szerepe. *Psychiatria Hungarica*. **37**. 3. sz., 200–206.
- Rikkerink, M., Verbeeten, H., Simons, R.-J. és Ritzen, H. (2016): A new model of educational innovation: Exploring the nexus of organizational learning, distributed leadership, and digital technologies. *Journal of Educational Change*. **17**. 2. sz., 223–249. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10833-015-9253-5>
- Roholt, T. C. (2023): *Distracted from meaning: A philosophy of smartphones*. Bloomsbury Academic.
- Ropolyi L. (2005): A technika etikai kérdései. Doktori értekezés. Leöltés: <https://repositorium.omikk.bme.hu/server/api/core/bitstreams/06898f8d-11b7-4224-8e03-ac4096e65026/content> (2024. 08. 29.).
- Ropolyi L. (2006): *Az Internet természete*. Typotex, Budapest.
- Ropolyi L. (2021): Internetfilozófia és hálólélelmélet. In: Gyagyi J. (szerk.): *Természetesen digitális*. Scientia, Kolozsvár. 19–30.
- Sanders, T., Noetel, M., Parker, P., Del Pozo Cruz, B., Biddle, S., Ronto, R., Hulteen, R., Parker, R., Thomas, G., De Cocker, K., Salmon, J., Heskeith, K., Weeks, N., Arnott, H., Devine, E., Vasconcellos, R., Pagano, R., Sherson, J., Conigrave, J. és Lonsdale, C. (2023): An umbrella review of the benefits and risks associated with youths' interactions with electronic screens. *Nature Human Behaviour*. **8**. 1. sz., 82–99. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-023-01712-8>
- Schwenkenbecher, A. (2019): Collective moral obligations: 'We-reasoning' and the perspective of the deliberating agent. *The Monist*. **102**. 2. sz., 151–171.
- Sohn, S., Rees, P., Wildridge, B., Kalk, N. J. és Carter, B. (2019): Prevalence of problematic smartphone usage and associated mental health outcomes amongst children and young people: a systematic review, meta-analysis and GRADE of the evidence. *BMC Psychiatry*. **19**. (356). DOI: <https://doi.org/10.1186/s12888-019-2350-x>
- Song, I., LaRose, R., Eastin, M. S. és Lin, C. A. (2004): Internet gratifications and Internet addiction: On the uses and abuses of new media. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. **7**. 384–394. DOI: <https://doi.org/10.1089/cpb.2004.7.384>
- Sung, Y.-T., Chang, K.-E. és Liu, T.-C. (2016): The effects of integrating mobile devices with teaching and learning on students' learning performance: A meta-analysis and research synthesis. *Computers & Education*. **94**. 252–275. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.11.008>
- Timan, T. és Albrechtslund, A. (2018): Surveillance, Self and Smartphones: Tracking Practices in the Nightlife. *Science and Engineering Ethics*. **24**. 3. sz., 853–870.
- Yayan, E. H., Düken, M. E., Suna Dağ, Y. és Ulutaş, A. (2018): Examination of the relationship between nursing student's internet and smartphone addictions. *Journal of Human Sciences*. **15**. 2. sz., 1161–1171. DOI: <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i2.5247>
- Zhou, X., Yang, F., Chen, Y. és Gao, Y. (2024): The correlation between mobile phone addiction and procrastination in students: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*. **346**. 317–328. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.11.020>
- Zuboff, S. (2018): *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the new Frontier of Power*, PublicAffairs, New York